

7. Мацелик М.О. Фінансове право : навч. посіб. / М.О. Мацелик, Т.О. Мацелик, В.А. Пригоцький ; за ред. В.К. Шкарупи. — К. : Знання, 2011. — 815 с. — (Вища освіта ХХІ століття).
8. Закон України «Про наукову і науково-технічну діяльність» // Відомості Верховної Ради України. — 1992. — № 12. — Ст.165.
9. Крушельницька О.В. Методологія та організація наукових лосліджень: Навчальний посібник. - К.: Кондор, 2003. - 192 с.
10. Рассоха І. М. Конспект лекцій з навчальної дисципліни «Методологія та організація наукових досліджень» для студентів 5 курсу денної форми навчання освітнього-кваліфікаційного рівня «магістр» спеціальностей 8.050106, 8.03050901 «Облік і аудит», 8.050201 «Менеджмент організацій», 8.03060101 «Менеджмент організацій і адміністрування (за видами економічної діяльності)» / І. М. Рассоха; Харк. нац. акад. міськ. госп-ва. — Х.: ХНАМГ, 2011. — 76 с.
11. Закон України «Про особливості правового режиму діяльності Національної академії наук України, галузевих академій наук» // Відомості Верховної Ради України. — 2002. - № 30. — Ст. 205.
12. Постанова Президії НАН України 187 від 25.12.2013 Про схвалення Концепції розвитку Національної академії наук України на 2014-2023 роки. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.nas.gov.ua/UA/Conception/Pages/contents.aspx?fn1=ID&ft1=Eq&fv1=1>
13. Закон України «Про вищу освіту» // Офіційний вісник України. – 2002. – № 8. – Ст. 327.
14. Матрична модель системи управління науково-дослідною роботою вищих навчальних закладів / В. Степашко // Шлях освіти. - 2007. - № 1. - С. 24-29.
15. Бесчастний В. Професійна та економічна привабливість наукової діяльності для молодих юристів: сучасний стан і перспективи / В. Бесчастний // Віче. – 2013. – №16. – С.7-10.

УДК 342.9

Бондаренко В. В., к.ю.н., начальник юридичного відділу ТОВ «Криворіжспецремтранс»

Форми реалізації прав громадян на екологічно безпечне навколишнє середовище

Статтю присвячено дослідженню форм реалізації прав громадян на екологічно безпечне навколишнє середовище. В процесі дослідження визначено, що формами реалізації прав громадян на екологічно безпечне навколишнє середовище є суб'єктивне та колективне виконання.

Ключові слова: форми реалізації, права громадян, екологічно безпечне навколишнє середовище.

Статья посвящена исследованию форм реализации прав граждан на экологически безопасную окружающую среду. В процессе исследования определено, что формами реализации прав граждан на экологически безопасную окружающую среду является субъективное и коллективное исполнение.

Ключевые слова: формы реализации, права граждан, экологически безопасную окружающую среду.

The article studies the forms of realization of citizens' rights to an ecologically safe environment. The study determined that the forms of realization of citizens' rights to an ecologically safe environment is subjective and collective performance.

Keywords: forms of realization, citizens' rights, ecologically safe environment.

Актуальність теми статті є очевидною з огляду на те, що для розуміння змісту реалізації прав громадян на екологічно безпечне навколишнє середовище необхідно

вивчити форми реалізації таких прав, за допомогою яких стає можливим вплив норм права на поведінку громадян. Так, реалізація права - це діяльність, яка узгоджується з вираженою в законі волею. Розглядається вона як процес і як кінцевий результат. Останній означає досягнення абсолютної відповідності між вимогами норм здійснити певні поступки чи утримуватись від них та сумою фактичних дій, що настануть [1, с. 422].

Стан наукового дослідження. Тематики форм реалізації прав громадян на екологічно безпечне навколошнє середовище в тій чи іншій мірі стосуються дослідження таких вчених, як В.І. Андрійцев, О.С. Баб'як, П.Д. Біленчук, В.Т. Гурська, С.В. Єлькін, Г.В. Задорожня, Н.В. Ільченко, Н.Р. Кобецька, В.М. Комарницький, О.В. Котюк, К.А. Рябець, Ю.С. Шемщученко та інші. Тим не менш, досі не було здійснено ґрунтовного комплексного наукового аналізу вказаного питання, що й обумовлює актуальність проблематики.

Метою статті є дослідження форм реалізації прав громадян на екологічно безпечне навколошнє середовище.

Виклад основного матеріалу. Реалізація права – це поведінка учасників суспільних відносин, в якій втілені вимоги та можливості, котрі містяться в праві [2, с. 221]. М. Марченко акцентує увагу на тому факті, що реалізація права є втіленням права в поведінку людей і в суспільних відносинах [3, с. 730]. Г. Россіхіна переконана, що реалізація права – це певний процес, перетворення приписів правових норм у конкретні дії суб'єктів [4, с. 91]. Отож, під реалізацією права ми розуміємо відповідність між реальною поведінкою людей (діями) та закріпленими у чинному законодавстві правовими нормами (приписами).

С. Алєксеєв зазначає, що існує три форми реалізації права: 1) виконання; 2) використання; 3) дотримання [5, с. 222]. Г. Россіхіна до них додає ще таку форму реалізації права як застосування. При цьому, вчена під виконанням норм розуміє активне дотримання, а під дотриманням – не порушення встановлених заборон. Використання норм, на думку вченої, реалізується за бажанням суб'єкта у здійсненні приписів норм, а застосування норм полягає в широкому комплексі владних дій відповідних органів у встановленому законом порядку [6, с. 94]. В. Нерсесянц наголошує, що існують наступні форми реалізації права: 1) в залежності від рівня реалізації положень, що містяться в нормативних актах, реалізацію загальних установок, що містяться в преамбулі законів, статтях тощо; реалізацію (поза правовідносинами) загальних норм, котрі встановлюють правовий статус та компетенцію; реалізацію в конкретних правовідносинах конкретних правових норм; 2) за суб'єктом реалізації права – індивідуальна й колективна; 3) за характером правореалізуючих дій, обумовлених змістом правої норми, – дотримання, виконання, використання та застосування права [7, с. 423]. Колектив авторів Н. Ільченко, В. Гурська, Т. Чумакова і Н. Романюк вважають, що екологічні права за формуєю реалізації поділяються на індивідуальні і колективні. Свої екологічні права громадяни можуть реалізовувати, насамперед, самостійно. Але не лише в індивідуальному порядку, це можливо також спільно з іншими, об'єднавшись, приміром, в організації, групи чи інші утворення. До речі, автори наголошують на тому, що створення громадських природоохоронних об'єднань розширяє можливості громадянина у реалізації своїх екологічних прав [8, с. 79].

Відповідно до цього, можемо зробити висновок, що формами реалізації прав громадян на екологічно безпечне навколошнє середовище є: а) суб'єктивна форма реалізації, що характеризується як забезпечення особисто можливість кожного громадянина використовувати природні блага, а також перебувати в унікальному стані якісного

навколошнього середовища, котре не загрожує життю та здоров'ю; б) колективна форма реалізації — така ж можливість, котра реалізується не окремо конкретним громадянином, а завдяки їх об'єднанням в певне утворення. Іншою формою реалізації прав громадян на екологічно безпечне навколошнє середовище ми вважаємо лише виконанням цього права, що існує в двох підформах: 1) дотримання правової норми — тобто не порушення обов'язку; 2) використання (або застосування) — повноцінне користування своїми правами, що передбачені у правовій нормі. Тим не менш, з метою спростування і доступного розуміння, переконані, що доцільніше буде об'єднати ці форми реалізації прав громадян на екологічно безпечне навколошнє середовище в такі дві: 1) суб'єктивне виконання — тобто особисте дотримання обов'язків громадянином та особисте використання (застосування) своїх прав; 2) колективне виконання — дотримання обов'язків і використання прав утвореннями громадян.

Задля більш детального розкриття сутності форм реалізації прав громадян на екологічно безпечне навколошнє середовище, варто проаналізувати норми чинного законодавства, в яких вони закріплені.

Перш за все, треба навести положення ст. 50 Конституції України, де зазначено, що кожен наділений правом на безпечне для життя і здоров'я довкілля і на відшкодування завданої порушенням цього права шкоди [9]. Зокрема, у ч. 2 цієї статті відмічено, що кожному гарантується: 1) право вільного доступу до інформації про стан довкілля, про якість харчових продуктів і предметів побуту; 2) право на поширення такої інформації. Така інформація ніким не може бути засекречена. На основі цього одразу можемо зазначити, що окрім виражених у даній нормі прав, можемо виділити такі обов'язки (як суб'єктивні, так і колективні): обов'язок відшкодувати завдану іншому громадянину (об'єднанню громадян) шкоду; обов'язок відповідних органів та їх посадових осіб надавати інформацію громадянам та їх утворенням про стан довкілля, якість харчових продуктів та предметів побуту, а також обов'язок не перешкоджати поширенню такої інформації.

У ч. 2 ст. 13 Цивільного кодексу України йдеться про те, що при здійсненні своїх прав особа зобов'язана утримуватися від дій, які могли б порушити права інших осіб, завдати шкоди довкіллю [10]. Тобто в даній нормі, крім чітко вираженого права, закріплено обов'язок в широкому розумінні осіб — як фізичних, так й юридичних — не порушувати права громадян та їх утворень на екологічно безпечне навколошнє середовище.

В ст. 14 Лісового кодексу України зазначено, що громадяні і юридичні особи, котрі мають у приватній власності ліси, наділені такими правами: 1) власності на лісові ресурси та їх використання; 2) на відшкодування збитків; 3) продавати або іншим шляхом відчукувати відповідно до закону земельну лісову ділянку; 4) споруджувати виробничі й інші споруди і будівлі, що необхідні для ведення лісового господарства та використання лісових ресурсів [11]. Також у ч. 2 цієї ж статті передбачено, що громадяни та юридичні особи, у приватній власності яких перебувають ліси, мають такі обов'язки: 1) вести лісове господарство на основі матеріалів лісовпорядкування; 2) забезпечувати охорону, захист, відтворення і підвищення продуктивності лісових насаджень, посилення їх корисних властивостей та покращання родючості ґрунтів, виконувати інші заходи відповідно до вимог лісового законодавства; 3) дотримуватися правил і норм використання лісових ресурсів; 4) вести лісове господарство і використовувати лісові ресурси такими способами, котрі не завдають шкоди навколошньому середовищу, забезпечують збереження корисних властивостей лісів і створюють сприятливі умови для їх охорони, захисту та відтворення; 5) вести первинний облік лісів, надавати в установленому законодавством порядку статистичну звітність та

інформацію про стан лісів і використання лісових ресурсів; 6) забезпечувати охорону як типових, так і унікальних природних комплексів і об'єктів, рідкісних і таких, що перебувають під загрозою зникнення, видів рослинного та тваринного світу, рослинних угруповань, сприяти формуванню екологічної мережі згідно з природоохоронним законодавством. Зокрема, у цій статті наголошено, що перелік не є вичерпний. Отож, звідси випливає, що у громадян є право в законному порядку використовувати на свою користь лісові ресурси, однак не призводячи шкоди суспільству і порушенням якимсь чином прав громадян на екологічно безпечне навколоішнє природне середовище. Реалізувати дані права, що прописані у Лісовому кодексі України, громадяни можуть або особисто (суб'єктивно) або об'єднано (колективно).

В Земельному кодексі України, приміром, у ст. 91 йдеється про обов'язок власників земельних ділянок і землекористувачів додержуватись вимог, що закріплени у законодавстві про охорону довкілля [12].

У ст. 11 Водного кодексу України відмічено, що громадяни і їх об'єднання, інші громадські формування у встановленому порядку мають право: 1) брати участь у розгляді місцевими радами та державними органами питань, пов'язаних з використанням і охороною вод та відтворенням водних ресурсів; 2) виконувати роботи по використанню і охороні вод та відтворенню водних ресурсів за власні кошти, за добровільною участю членів об'єднань громадян і за погодженням з місцевими радами та державними органами; 3) брати участь у проведенні перевірок виконання водокористувачами водоохоронних правил і заходів та вносити пропозиції з цих питань (таке проведення покладено на центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику із здійсненням державного нагляду (контролю) у сфері охорони навколоішнього природного середовища, раціонального використання, відтворення і охорони природних ресурсів; 4) проводити громадську екологічну експертизу, обнародувати її результати і передавати їх органам, уповноваженим приймати рішення щодо розміщення, проектування і будівництва нових та реконструкції діючих підприємств, споруд та інших об'єктів, пов'язаних з використанням вод, у порядку, що визначається законодавством; 5) здійснювати громадський контроль за охороною й використанням вод і відтворенням водних ресурсів; 6) додержувати інформацію про стан водних об'єктів, джерела забруднення й використання вод, про плани і заходи щодо використання та охорони вод і відтворення водних ресурсів; 7) звертатися до суду з позовами про відшкодування збитків, заподіяних державі і громадянам внаслідок забруднення, засмічення та вичерпання вод; 8) здійснювати інші функції щодо використання і охорони вод та відтворення водних ресурсів відповідно до законодавства [13]. З конструкції «громадяни та їх об'єднання» усвідомлюємо, що зазначені вище права, а також обов'язок інших не порушувати їх, стосуються обох форм реалізації права громадян на екологічно безпечне навколоішнє середовище.

Згідно зі ст. 13 Кодексу України про надра користувачами є, зокрема, громадяни України і підприємства, установи тощо. Це підкреслює, що право громадян на екологічно безпечне навколоішнє природне середовище є проявленням у нормах кодексу України про надра в двох формах реалізації. Так, у ст. 24 цього ж кодексу є перелік прав користувачів надр. Ними є право: 1) здійснювати на наданій ім ділянці надр геологічне вивчення, комплексну розробку родовищ корисних копалин та інші роботи відповідно до умов спеціального дозволу або угоди про розподіл продукції; 2) розпоряджатися видобутими корисними копалинами, якщо інше не передбачено

законодавством або умовами спеціального дозволу; 3) здійснювати на умовах спеціального дозволу консервацію наданого в користування родовища корисних копалин чи його частини; 4) на першочергове продовження строку тимчасового користування надрами; 5) користуватися додатковими правами, що передбачені угодою про розподіл продукції. Також, як нам відомо, форми реалізації включають у себе й дотримання прав. Отож, наведемо обов'язки, які користувачі надр повинні дотримуватися: 1) використовувати надра відповідно до цілей, для яких їх було надано; 2) забезпечувати повноту геологічного вивчення, раціональне, комплексне використання та охорону надр; 3) забезпечувати безпеку людей, майна та навколошнього природного середовища; 4) приводити земельні ділянки, порушені при користуванні надрами, в стан, придатний для подальшого їх використання у супільному виробництві; 5) виконувати інші вимоги щодо користування надрами, встановлені законодавством України та угодою про розподіл продукції [14].

В Законі України «Про охорону навколошнього природного середовища», а саме у ст. 9 передбачено право громадян України, серед них: 1) право на безпечне для його життя та здоров'я навколошнє природне середовище; 2) участь в обговоренні та внесення пропозицій до проектів нормативно-правових актів, матеріалів щодо розміщення, будівництва і реконструкції об'єктів, які можуть негативно впливати на стан навколошнього природного середовища, ініціювання пропозицій до органів державної влади і органів місцевого самоврядування, юридичних осіб, котрі беруть участь в прийнятті рішень з цих питань; 3) участь у розробці та здійсненні заходів стосовно охорони навколошнього природного середовища, а також раціонального і комплексного використання природних ресурсів; 4) здійснення використання природних ресурсів (загального й спеціального); 5) об'єднання в громадські природоохоронні формування; 6) вільний доступ до екологічної інформації й вільне отримання, використання, поширення та зберігання такої інформації, за винятком обмежень, що встановлені у законі; 7) участь у публічних слуханнях або відкритих засіданнях з питань впливу запланованої діяльності на навколошнє природне середовище на стадіях розміщення, проектування, будівництва і реконструкції об'єктів та у проведенні громадської екологічної експертизи; 8) отримання екологічної освіти; 9) звернення до суду з позовами до державних органів, підприємств, установ, організацій і громадян про відшкодування шкоди, заподіяної їх здоров'ю та майну внаслідок негативного впливу на навколошнє природне середовище; 10) оскарження у судовому порядку рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їх посадових осіб щодо порушення екологічних прав громадян [15].

I, виходячи з зазначених норм, можна підмітити що й ці права мають дві форми реалізації – суб'єктивне та колективне виконання. Така тенденція продовжується і в інших законах – «Про екологічну експертизу» [16], «Про охорону атмосферного повітря» [17], «Про використання ядерної енергії та радіаційну безпеку» [18], «Про забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення» [19] тощо; інших нормативно-правових актах, які у якісі мірі пов'язані з правом громадян на екологічно безпечне навколошнє середовище.

Висновок. Підсумовуючи вищеперечислене, можна зробити висновок, що форми реалізації права, покликані відобразити зміст правових норм, який криється у визначені суб'єктивних і колективних прав та обов'язків їх виконання таких норм шляхом дотримання їх використання (застосування).

ЛІТЕРАТУРА:

1. Проблемы общей теории права и государства: ученик для вузов / [под общ. ред. проф. В. С. Нерсесянца]. – М.: Норма, 2006. – 832 с.
2. Алексеев С.С. Общая теория права: учеб. / С.С. Алексеев. – [2-е изд.]. – М.: Проспект, 2009. – 576 с.
3. Теория государства и права: учебник / [под. Ред. М. Н. Марченко]. – М.: Зерцало, 2004. – 800 с.
4. Россіхіна Г.В. Актуальні аспекти реалізації фінансово-правових норм / Г.В. Россіхіна // Науково-виробничий журнал: Держава та регіони. Серія: Право та державне управління. – № 2. – 2012. – С. 90-94.
5. Алексеев С.С. Общая теория права: учеб. / С.С. Алексеев. – [2-е изд.]. – М.: Проспект, 2009. – 576 с.
6. Россіхіна Г.В. Основи реалізації фінансово-правових норм // Науково-виробничий журнал: Держава та регіони. Серія: Право та державне управління. – № 1. – 2012. – С. 91-95.
7. Проблемы общей теории права и государства: ученик для вузов / [под общ. ред. проф. В. С. Нерсесянца]. – М.: Норма, 2006. – 832 с.
8. Ільченко Н.В. Безпечне довкілля – наше право чи обов'язок? / Н.В. Ільченко, В.Т. Гурська, Т.Л. Чумакова, Н.В. Романюк // Екологія і природокористування: - Вип. 14. – 2011. – С. 76-85.
9. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – ст. 141.
10. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 № 435-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 40. – ст. 356.
11. Лісовий кодекс України: Закон України від 21.01.1994 № 3852-XII // Відомості Верховної Ради України. – 1994. – № 17. – стор. 443. – ст. 99.
12. Земельний кодекс України: Закон України від 25.10.2001 № 2768-III // Відомості Верховної Ради України. – 2002. – № 3. – ст. 27.
13. Водний кодекс України: Закон України від 06.06.1995 № 213/95-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1995. – № 24. – ст. 189.
14. Про надра: Кодекс України від 27.07.1994 № 132/94-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1994. – № 36. – ст. 340.
15. Про охорону навколошнього природного середовища: Закон України від 25.06.1991 № 1264-XII // Відомості Верховної Ради України. – 1991. – № 41. – ст. 546.
16. Про екологічну експертизу: Закон України від 09.02.1995 № 45/95-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1995. – № 8. – ст. 54.
17. Про охорону атмосферного повітря: Закон України від 16.10.1992 № 2707-XII // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 50. – ст. 678.
18. Про використання ядерної енергії та радіаційну безпеку: Закон України від 08.02.1995 № 39/95-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1995. – № 12. – ст. 81.
19. Про забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення: Закон України від 24.02.1994 № 4004-XII // Відомості Верховної Ради України. – 1994. – № 27. – ст. 218.